

על בגריות, סטנדרטיזציה וצדק חברתי

גילה אמיתי ויולי חרומצ'נקו

הבגרות בצורתה הנוכחית היא כלי למיון תלמידים שמנציח פערים ולא מספק הזדמנות למוביליות. תהליך הלמידה לקראת הבגרות לא מצליח לגרום לחומרים הנלמדים להיות רלוונטיים למורים ולתלמידים. דרישה לשינוי הומני בבחינות הבגרות בעקבות המחאה החברתית של קיץ 2011

אם ניכנס לחנות בסין, ארצות הברית וניו זילנד ונבקש "דיבל מס' 7" - נקבל שלושה דיבלים בגודל זהה. בכל סניף המבורגרים בעולם, משקלו של ההמבורגר יהיה זהה ויהיה לו את אותו הטעם. בדומה לזה ומאותן סיבות, ילדים בכל העולם שותים היום קולה, לובשים ליווי'ס ומשחקים אנגריבירדס. אנחנו מחונכים לא רק להתרגל לסטנדרט אחיד אלא אפילו להתפעל מכך שבמקומות שונים בעולם נמצא את אותו הסטנדרט, אותו השטאנץ.

מה לזה ולבגרות? נער בדואי מרהט, נערה נוצרייה מחיפה, נער חילוני מהרצליה פיתוח ונערה שומרת מצוות מירושלים - וזאת בלי שהזכרנו הבדלים בינאישיים ביכולות, בסגנון, בתחומי עניין - כולם נמדדים עם סיום לימודיהם בסרגל אחיד: סרגל הבגרות. קוראים לזה סטנדרטיזציה, שטאנציזציה, האחדה. עד כמה האחדות הזו מחוברת ורלוונטית לכל אדם?

<<<

ד"ר גילה אמיתי לימדה וניהלה מערכות השכלה לנוער מנותק ובסיכון גבוה, מרצה לחינוך וקרימינולוגיה באוניברסיטה עברית ובמכללת עמק יזרעאל ופעילה בוועדת החינוך של מאהל רוטשילד /// דוא"ל: gila.amitay@gmail.com

יולי חרומצ'נקו היתה בעבר עיתונאית ב"כל העיר", "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" בתחומי הרווחה והחינוך. היום מלווה בתי ספר בתהליכי שינוי במסגרת עבודתה במכון לחינוך דמוקרטי, ופעילה בוועדת החינוך של מאהל רוטשילד /// דוא"ל: yulie.khro@gmail.com

צילום: Brandon Fick

צילום: אופק סיטבון

* אצ'צת תיטאם - שאושה האווי'ס.

יאם א' - יאם חופש

יאם ב' - הארא האנא'ס

יאם ג' - תאמור האסארה/אצ'צת

יאם ד' - תאמור האסארה/אצ'צת

אז מה הבעיה עם הבגרות?

בחינות הבגרות - המבחנים הסטנדרטיים הנמצאים במוקד תשומת לב התלמידים והמורים במשך שנות התיכון - עמדו במהלך מחאת 2011 במרכזו של שיח הפיינאנס. החינוך שקמו בקיץ 2011 כמו "ועדת החינוך של מאהל רוטשילד", דובר על בחינות הבגרות כמעין נקודה ארכימדית לבחינת כלל מערכת החינוך.

בחינות הבגרות, המהוות מבחן סטנדרטי כלל ארצי, משפיעות הן על ההוראה והן על הלמידה בכלל המערכת. הצורך להצליח בבחינות הבגרות - המהוות כלי מיון תעסוקתי ואקדמי, דהיינו משפיעות על קבלה לעולמות התעסוקה וההשכלה הגבוהה - יוצר הוראה המתרכזת בהבנת השאלות שישאלו בבחינות. כפי שהציגה זאת מורה להיסטוריה ואזרחות בכנס "בחינות הבגרות - בחינה מחדש" שערכה ועדת החינוך של מאהל רוטשילד

בחסכון בבניית מערך הלימודים. הנושאים לרוב אינם רלוונטיים לחייו של התלמיד ולכן הלימוד פחות משמעותי.

חשוב לחזור ולהיזכר כי מקצועות הלימוד מזמנים הרבה נושאים רלוונטיים ומשמעותיים. ספר התנ"ך, למשל, מעלה את הסוגיות המהותיות לחיי כולנו - קנאת אחים, אהבת אמת, נאמנות לחבר ועוד. אך אופי הלימוד השטחי מאיץ בתלמיד לשנן כמות של חומר על פני העמקה בו, שוחק את הרלוונטיות ומאפשר למורה רק התעמקות חלקית מאוד בתכנים שהיה מעוניין להתמקד בהם. חקירה לעומק של תכנים מסוג זה יכולה להפוך כל מורה לאיש חינוך בעיני תלמידיו והוריהם, באשר הוא הופך לדמות משמעותית גם מחוץ לכיתה. מורה שנוגע בסוגיות חיים מהותיות ונותן מרחב לבחון אותן ולהתייחס אליהן במקושר לנושאים הנלמדים.

**נער בדואי
מרהט, נערה
נוצריה מחיפה,
נער חילוני
מהרצליה
פיתוח ונערה
שומרת מצוות
מירושלים
כולם נמדדים
עם סיום
לימודיהם
בסרגל אחיד:
סרגל הבגרות**

בספטמבר 2011: "מדוע הטילה ארצות הברית פצצות אטום על הירושימה ונגסקי? אני לא יודעת. אין לי תשובה לשאלה הזו". בשיעורים היא מסבירה על מהלך המלחמה במקום להתעמק בסוגיה ערכית זו, שנראית לה חשובה הרבה יותר. כך נפגע מקומו של המורה בטיפוח הסקרנות הטבעית של התלמידים וטיפוח האינטואיציות הערכיות, והוא הולך והופך לכלי לטיפוח יכולות שינון ועמידה בלחץ.

מעריך בחינות הבגרות פוגע, אם כך, בחירותו המקצועית של המורה. הכפיפות לבגרות מחייבת את המורה ללמד סוגיות שלא על פי העניין שלו ושל התלמידים. המורים והתלמידים כלל אינם מובאים

החינוך הישראלי-התפיסה לפיה התלמידים כולם זהים, וניתן למדוד אותם בסרגל אחיד. תפישה זו הופרכה על ידי הוגים חינוכיים כהווארד גרדנר (אינטליגנציות מרובות), רוברט סטרנברג (סגנונות למידה מגוונים) ואחרים עוד בשנות השמונים. אבל כנראה שצריך היה גל של מחאה חברתית כדי להפוך את השיח הזה משיח חינוכי-מקצועי, המתקיים רק בחדרי מורים, לשיח פוליטי: דרישה לעיצוב אחר של מערכת החינוך עבור הציבור הרחב. דרישה זו אף כרוכה בדרישה הכוללת לראות את האדם ואת צרכיו כראשונים וראשיים.

מעניין שבמקביל לפעילי החינוך הישראליים פרסמה קבוצת מחנכים המובילים מחאה במסגרת "occupy" האמריקאית מכתב גלוי לנשיא ארה"ב, ברק אובמה. גם במכתב זה הדרישה העיקרית היתה להפסיק את ריבוי המבחנים הסטנדרטיים, ולאפשר לאנשי החינוך לעצב את המערכת כולה אחרת, בראיה הומניסטית של האדם, מורה כתלמיד, במרכז. חוסר הנחת ממערכת חינוכית המהווה כלי כלכלי למיון והצבה הנו, כך אפשר להבין, גלובלי.

הערעור על הסרגל האחיד, על האופן שבו מודדים הצלחה, אופייני במחאה לא רק לפעילי החינוך. ניתן למצוא תהליך מקביל בתחום הכלכלי למשל, תחום שנתפס כשדה שיח מקצועי גרידא. גם בתחום זה נפתח במהלך המחאה דיון ציבורי ער סביב השאלה האם צמיחה היא המדד היחיד לפיו מודדים הצלחה כלכלית, והאם יעד הגירעון הוא נתון מקודש שיוּרד כמותי שהוא מן השמיים. הערעור על המדדים המקובלים בשיטת ההתנהלות הליברלית הוא אחד המאפיינים המייחדים את מחאת קיץ 2011, ומבדילים אותה ממפגני מחאה חברתית קודמים בישראל. אין כאן רק מאבק על משאבים אלא על האופן שבו מגדירים אותם, בכלכלה כמו בחינוך, ודרישה שהמדדים עצמם ישקפו ערכים כמו צדק ושוויון. מכאן נובע שכל עוד בחינות הבגרות נותרות במתכונתן, לא הושג צדק חברתי. ///

**הביקורת על
המבנה הנוכחי
של הבגרות
עמדה במרכזן
של כמה ועדות
מקצועיות
גדולות (ועדת
בן פרץ, ועדת
דוברת), ושל
ניסוי פדגוגי
מקיף (בגרות
2000). אבל
שינויים
מהותיים לא
קרו בעקבו-
תיהם**

מה כדאי לשנות?

למרות כל מה שנאמר עד כאן, האמירה המרכזית אינה ביטול מבחני הבגרות. חשוב לזכור כי גם אם סטטיסטית הבגרות לא הוכחו ככלי למוביליות חברתית, במקרים פרטיים, יש לבגרות תפקיד בניות החברתית. בנוסף, קיים קושי לוותר על מדידה כיוון שזו נתפסת כמשוב על למידה. קיים גם צורך אמתי בהערכה תקפה ומהימנה לתהליכי הוראה ולמידה.

הבעיה אינה בבגרות אלא במערכת מבחני הבגרות הקיימת היום. מערכת שמזניחה את החינוך, שמוותרת על רלוונטיות למורה ולתלמיד, מערכת שמתאפיינת במיעוט זמן ואמצעים ובהפניית גב להעמקה ולצמיחה של התלמידים ושל המורים כסובייקטים אוטונומיים, ביקורתיים. והרי אלה מטרות החינוך בחוק החינוך הממלכתי. הביקורת על המבנה הנוכחי של הבגרות עמדה במרכזן של כמה ועדות מקצועיות גדולות (ועדת בן פרץ, ועדת דוברת), ושל ניסוי פדגוגי מקיף (בגרות 2000). אבל שינויים מהותיים לא קרו בעקבותיהם. התווספו אמנם הקלות קוסמטיות, פופוליסטיות - מועד הגשה לבגרות, צמצום בחומר, פירוק לשאלונים - אך שום שינוי מהותי. ועכשיו, בעקבות פעילות מחאת החינוך בשנה האחרונה וכניסיון לצבור נקודות של פופולריות פוליטית (יאיר לפיד דיבר על זה קודם), הקים שר החינוך, גדעון סער, ועדה מקצועית נוספת, שאמורה עד סוף קיץ 2012 לגבש המלצות לשינוי הבחינה. אבל, כאמור, שום דבר לא מבטיח שהמלצותיה לא ייקברו באחת ממגירות המשרד, או יתרדדו לכדי שינוי קוסמטי נוסף. ויש לציין עוד ששינויים מרחיקי לכת במערכת לא חייבים בהכרח לנבוע מדיוני ועדה או מדו"ח כבד ראש.

שינוי בהקשר רחב

את הביקורת של מחאת החינוך נגד מבחני הבגרות יש לבחון בהקשר רחב יותר. ביקורת זו מייצגת ערעור כולל על הפרדיגמה השמרנית לפיה פועלת מערכת

זאת ועוד - למרות שמאמרים אינספור נכתבו על מיומנויות המאה ה-21 ועל הצורך להכליל אותן כחלק משמעותי בתכנית הלימודים, מבנה הבחינה והלימודים אינם מתואמים כלל למהפכת המידע. הרי כל תוכן שילמד ישתנה בעוד כמה שנים (אם רק נתבונן על השינויים המהותיים שעבר הנרטיב ההיסטורי של מדינת ישראל על פי ספרי הלימוד נגלה, שההיסטוריה משנה את פניה ללא הרף). המיומנויות של קריאת תכנים באופן ביקורתי והסתגלות גמישה לעולם המשתנה ערכית וטכנולוגית, הן המיומנויות שסייעו לבוגר מערכת החינוך להיות משתתף פעיל, יצרני ויצירתי.

חוק חינוך ממלכתי מציין אמנם מטרות מפורשות למערכת החינוך, אבל ההצלחה במבחני הבגרות נותרה מטרת על יחידה אליה מכווננת המערכת כולה, מהגן ועד י"ב. הבגרות נתפסת כיום גם כשוט היחיד שנותן בידי המורים להבטיח את המוטיבציה של התלמידים.

מה היא אם כן מטרת בחינות הבגרות? למעשה הן משרתות פונקציה אחת, שכלל לא קשורה להיותן תוצר סופי של מערכת חינוכית: הבגרות כיום היא כלי ממיין לעולם ש"אחרי בית הספר". אבל גם ככאלה בחינות הבגרות הן כלי בעייתי מאוד. רק פחות ממחצית מבוגרי התיכונים עומדים בבחינות, והמתאם הגבוה ביותר להצלחה הוא מצבם הסוציו-אקונומי. כלומר, באופן אבסורדי, ארץ הלידה של הסבים משפיעה על ציוני הבגרות ועל עתיד התלמיד לאחר שעזב את מערכת החינוך, הרבה יותר מטיב בית הספר ואיכות המורים. כך, למערכת החינוך תפקיד מזערי, אם בכלל, ביצירת הזדמנויות למוביליות חברתית. שינוי מהותי באופני ההוראה, הלמידה, במעמדו של המורה כמחנך ובמעמדו ומקומו של התלמיד כסובייקט אוטונומי בכיתה מחייב, אם כך, שינוי מהותי במערך בחינות הבגרות.